

Голові
Спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06
в ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
д.політ.н., проф. Наумкіній С. М.
65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу *Узун Юлії Вадимівни* «*Територіальна політика держав ЄС: стабілізація та конструювання політичних систем*», представлену на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Територіальна політика в останні десятиліття перетворюється на спеціальний об'єкт наукових досліджень у зв'язку з втратою домінуючої позиції модерністської парадигми, згідно з якою територія розглядалася як об'єкт національної політики, а розуміння території та політики забезпечувалося теоріями національної інтеграції та асиміляції.

Процеси глобалізації, пошуку ефективної моделі економічного розвитку обумовили дискурс навколо питання «кінця території» через детериторіалізацію політичних та економічних процесів в умовах розвитку міжнародних форм співробітництва, інтеграції.

Відбувається перегляд значення територіальної політики як інструменту трансформації територіально-політичних відносин, особливо в унітарних державах. Здійснюється відокремлення місцевого та міського рівнів територіальної політики від регіональної політики, в науці більшу увагу отримують питання розвитку локального та регіонального автономізму, «нового регіоналізму» в контексті розвитку концепту багаторівневого управління, який передбачає визнання ефективності децентралізованих територіальних систем в умовах транснаціональної інтеграції.

Зростання ролі регіонів, муніципалітетів, діаспор, соціально-культурних груп в процесах розвитку і в політичних практиках сучасних держав обумовлює важливість дослідження таких рівнів політичного процесу, які виходять за межі цент-периферійних відносин всередині модерної держави і формують простір соціально-політичного діалогу, виходячи за межі суверенітету і контролю традиційних суб'єктів політики.

Отже, актуальність представленого дисертаційного дослідження обумовлена сучасними реаліями політичної системи, яка переживає активну стадію реструктуризації та модифікації, формування більш гнучких підходів щодо співіснування та взаємодії різних територіальних рівнів та різних позатериторіальних форм реалізації влади. Набула актуальності проблема визнання поліморфізму в існуванні територіально-політичних та політичних систем.

Ю. В. Узун визначає, що «територіально-політична система ЄС стала моделлю реалізації стратегії просторового розвитку в умовах детериторіалізації політичного процесу, де концепт «територіальних володінь» трансформовано на «просторовий розвиток», а регіон став модульною одиницею деієрархізації та децентралізації територіально-політичних систем». В роботі продемонстровано становлення багаторівневої системи територіального управління в Європейському Союзі, впровадження реформ децентралізації з метою підтримки регіонів як функціональних одиниць економічної та політичної реструктуризації та зменшення адміністративного, політичного тиску з боку національних державних утворень та їх ідеологій, обтяжених історико-політичними образами «великого» минулого.

В той же час в роботі показано, що територіальна політика держав ЄС та наднаціонального союзного утворення ЄС є інструментом трансформації політичного простору. На прикладі політики щодо нематерикових територій продемонстровано подвійну асиметрію не лише в наданні статусів з боку ЄС та держав ЄС, але і в політиці «включення» до територіального складу ЄС, в

особливостях політичних порогів «включення» та «участі» для мешканців цих нематерикових «віддалених» території та «країн та територій».

В роботі дотримано баланс між теоретико-методологічною та емпіричною частинами представленого дослідження. Перші два розділи присвячені теоретичним та теоретико-методологічним питання становлення та розвитку об'єкту територіально-політичних досліджень, особливостям його виокремлення в процесах диференціації форм просторової взаємодії, особливостям його структурування та функціональних характеристик.

В цих двох розділах Ю.В. Узун надає оцінку концептуалізації понять «простір», «територія», «місце», «територіалізація простору», «політичний простір» в міждисциплінарному та політологічному дискурсі; визначає стан концептуалізації понять «територіально-політична система» та «територіальна політика» в соціальних та політичних науках; визначає методологічні підходи та критерії диференціації простору соціальної взаємодії з метою виокремлення територіальних суспільних систем та територіальних політичних систем як одиниць просторової організації; встановлює чинники формування теорії територіально-політичних систем як комплексу ідей стосовно розвитку об'єкта територіальної політики; обґрунтовує специфіку методологічних підходів щодо аналізу ієрархії територіальних елементів політичного простору в умовах централізованої та децентралізованої систем; визначає теоретико-методологічне підґрунтя територіальної політики як комплексу інструментів стабілізації політичних систем в багатоскладовому просторі.

Емпірична частина дослідження зосереджена в інших трьох розділах. В розділі III «Територіальна політика в державах-членах ЄС в умовах поліморфізації політичного простору» автор з'ясовує підходи щодо трансформації логіки організації та конструювання територіально-політичної системи європейської єдності; визначає інституційну основу формування спільної територіальної політики в європейському просторі та виявляє інструменти впровадження багаторівневого управління; виявляє специфіку

морфології територіально-політичних систем ЄС та визначає критерії стандартизації територіальної політики; встановлює специфіку територіально-політичної адаптації політичних акторів в умовах поліморфізації простору. В цьому розділі автор визначає структури та інструменти впровадження багаторівневого управління та вирівнювання в ЄС, визначає динаміку розвитку підходів ЄС щодо формування територіальної політики як комплексної, стратегічної, а також аналізує особливості встановлення компромісу носіїв ідеї єдності, розмежування компетенцій між наднаціональним та національним рівнями реалізації політики та управління.

Четвертий розділ дисертаційного дослідження «Дизайн політичного простору ЄС: реструктуризація територій національного розвитку та простору громадської участі» Узун Ю.В. присвятила визначенню особливостей адаптаційних стратегій національних держав в умовах впровадження європейських стандартів реформування територіально-політичних систем. Вона встановила особливості розвитку реформ децентралізації в контексті багатоваріативності можливостей їх практичної реалізації; визначила процес гібридизації в розвитку систем місцевого самоврядування та відносин між державним управлінням на місцях та місцевим самоврядуванням як результат впровадження децентралізації. В розділі продемонстровано специфіку процесу децентралізації в державах ЄС, з різними традиціями центр-периферійних відносин, що проявляються в моделях організації територіально-політичних систем: централізований та асиметричний федералізм, квазіфедералізм або фуеролістичний регіоналізм; деволюційна, полуфедеральна, нефедеральна автономія; федерасі або федеративна автономія. Різноманітність моделей в ЄС, визначає автор, демонструють симетрії та асиметрії в нормативно-правовому закріпленні статусів та повноважень регіонів держав, а також в конституційних визначеннях складу територіально-політичних систем держав. За допомогою проаналізованим показникам індексів децентралізації, регіональної та

локальної автономії, податкової влади місцевих органів Ю.В. Узун визначає, що унітарні держави можуть мати більший рівень децентралізації, ніж федеральні. В розділі також представлено аналіз документів ЄС та Ради Європи щодо правил ефективної децентралізації, показано вплив поступової трансформації інституту громадянства як «ефективного громадянства», набуття ним утилітарного та інструментального значення як інструменту перебудови систем територіально-політичних відносин в процесі створення єдиного ринку праці, руху людського ресурсу. Також було надано оцінку розвитку політичного простору ЄС в контексті реформи територіально-політичної структури та трансформації простору громадської та політичної участі.

На прикладі унітарних країн Європейського Союзу, таких як країни-засновниці (Франція та Нідерланди), нові східно-європейські країни ЄС (Польща та Румунія), а також Україна, яка, підписала економічну та політичну частини угоди про Асоційоване членство, в роботі більш детально розглянуті особливості територіальних політик держав які мають ускладнений устрій за рахунок нематерикових частин, ускладнений характер відносин з Брюсселем через тенденції до децентралізації та специфіку розвитку національних стратегій просторового розвитку, специфічний характер процесів децентралізації.

Очевидно, що теоретичне та практичне значення отриманих результатів зумовлене можливістю використання положень дисертації для розвитку наукової концептуалізації категорій «політичних простір», «територіальна політика», «багаторівневе управління», а також розвитку досліджень з територіальної політики. Результати дослідження розвивають існуючі методологічні підходи до аналізу багаторівневих територіально-політичних систем. Практичну значимість має дослідження специфіки впровадження асиметричних підходів в процесах стабілізації територіально-політичних систем, що демонструє європейська модель політичних відносин в умовах процесів реструктуризації, деієрархізації, перемасштабування.

Дослідження корисне для сприяння національній реформі децентралізації, впровадження досвіду держав ЄС щодо стабілізації територіально-політичних систем в умовах трансформації. Результати дослідження корисні для розробки спеціальних навчальних курсів.

Визначаючи значні нові науково обґрунтовані результати в галузі політичної науки, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему визначення складових та напрямів еволюції територіальної політики країн ЄС, як чинника формування та розвитку їх політичних систем, вважаємо за необхідне звернути увагу дисертанта, а також Спеціалізованої ради на певні побажання щодо роботи, положення, які викликають зауваження, потребують уточнень та зумовлюють потребу в обговоренні.

1. У будь-якому науковому дослідженні існує одна незаперечна вимога – на початку дослідження проблеми її треба не лише попередньо сформулювати, але й обмежити. Тобто треба дати попередню гіпотезу (недоведене ствердження, припущення, здогадка) щодо предмету дослідження. В іншому випадку дослідження позбавляється чіткої орієнтації. У зв'язку із цим визначаємо, що при визначенні мети та завдань дисертаційної роботи автор не визначив її гіпотезу, що значно ускладнює спрямованість наукового аналізу та логіку дослідження. Незважаючи на те, що формулювання гіпотези не передбачене інструктивними документами, вважаємо, що це є частиною будь-якого дослідження. Тим не менш, ознайомлення із роботою дозволяє реконструювати наукове припущення авторки, яке було доведено.

2. В роботі авторка розкриває формування уявлень про територіальний чинник у політичній сфері, дає аналіз широкої «палітри» теоретичних та політико-правових концепцій механізмів та форм контролю над простором, дає огляд класичної та сучасної політичної думки, у т.ч. щодо територіального розвитку ЄС тощо. На наш погляд, у цьому контексті важливо було б проаналізувати підходи в межах парадигми т.зв. «Великої Європи», яка, починаючи від ідей Ш.де Голя «Європа від Атлантики до

Уралу», багато в чому визначає територіальну політику ЄС, зокрема щодо країн Східної Європи та Середземномор'я. Не зайвим у цьому відношенні був би також аналіз теорії «глокалізації», яка ґрунтується на розвиткові глобалізації разом із збереженням та посиленням регіональних відмінностей, що, власне, й забезпечує розвиток інтеграції та децентралізації, посилення уваги до локальних проблем, забезпечує мережеві форми врядування, пришвидшує рух капіталів, товарів, людей, інформації тощо.

3. Висвітлюючи інтеграційний процес в Європі авторка не дала оцінку феномену співіснування, а іноді зіткнення європейських інтеграцій, що багато в чому визначає територіальну геометрію сучасної Європи. Це має вираз у формуванні та розвиткові різноманітних політико-економічних субсистем, існуванні «неповних членів», «опікуючих членів» ЄС тощо, що знаходить своє втілення у неспівпадінні Єврозони, Шенгенської зони, Митного союзу, Європейської економічної зони, Європейської асоціації вільної торгівлі, Центрально-Європейської Асоціації вільної торгівлі, а також таких явищ як Угода з використання євро, Спільний простір (після виходу Сполученого королівства з ЄС), Бенілюксу, Вишеградської групи, Балтійської асамблеї, Північної ради.

4. В контексті реалізації територіально-політичних реформ в ЄС потребує конкретизації питання щодо розподілу наднаціональних, національних, регіональних компетенцій в умовах впровадження багаторівневого врядування в ЄС. Окрім цього, як уявляється, авторка при аналізі багаторівневого врядування (multilevel governance) робить акценти переважно на розподілі компетенції за територіальними рівнями. (про це свідчить, зокрема, використання категорії «управління» як переклад «governance», хоча більш коректним було б використання категорії «врядування» (як співуправління). Концепт багаторівневості передбачає й секторальну складову – публічний, громадський, бізнесовий сектори, які, перебуваючи на різних територіальних рівнях, вступають у неієрархічні відносини один із одним. Окрім цього, концепт багаторівневого врядування

прямо передбачає феномен міждержавних зв'язків (intergovernment relations), чому автор не приділяє достатньої уваги. У даному контексті авторка також спрощує принцип субсидіарності, як принцип перерозподілу компетенції за рівнями врядування, хоча цей принцип стосується також й суб'єктів врядування.

5. Розглядаючи територіальну політику країн ЄС авторка здебільше зосереджується на аналізі її як форми (polity) та змісту (policy). На жаль, в роботі досить незначна увага приділяється політиці як стосункам між різними суб'єктами з приводу розподілу влади в суспільстві (politics). В основі зазначених стосунків досить часто лежатиме проблеми територіальності та політичного простору, зокрема в межах континуумів політичної боротьби централізація-децентралізація, унітаризм-федералізм, регіоналізм-локалізм. Бажано було б висвітлити процес формування територіальної політики на рівні ЄС у цілому та визначених країн (наприклад у вигляді позицій провідних політичних сил в парламентах), зіткнення підходів тощо, що б сприяло більшій обґрунтованості висновків та доведеності суджень дисертантки. У цьому контексті, на жаль, авторка не розглядає такий чинник політико-територіального розвитку країн Європи як сепаратистські та іредентистські рухи (Новий фламандський альянс, Рух за незалежність Шотландії, Ольстерський націоналізм, Рух за незалежність Каталонії, Баскський сепаратизм, Ліга Півночі Італії, Угорський рух Трансільванії тощо), а іноді й територіальні суперечки (Гібралтар), що є чинником політичного процесу ряду країн Європи.

6. В якості об'єкту дослідження авторка визначила територіальну політику країн ЄС. Одночасно вона розглядає й територіальну політику ЄС як окремої політії. Вважаємо, що це мало б бути закріплено у назві дисертаційного дослідження у форматі «ЄС та країн ЄС». Окрім цього, виникає потреба у дослідженні співвідношення поміж територіальною політикою ЄС та окремих країн ЄС, які не завжди збігаються (наприклад

щодо розширення ЄС, ставлення до держав сусідів, міграційної політики тощо).

7. В процесі аналізу автор використовує різноманітні індекси – регіональної автономії, децентралізації; локальної автономії, «податкової влади» щодо моніторингу динаміки процесів децентралізації в державах Європи та ЄС. Як уявляється, залишається невирішеним питання, чи можна вважати ці індекси достатньо релевантними для оцінки процесу територіально-політичного реформування в ЄС у цілому та окремих країн ЄС?

8. В роботі зазначено, що «оптимізація територіально-політичного устрою, орієнтована на досягнення фінансової ефективності та бюджетної спроможності суб'єктів місцевого самоврядування, демонструє різні підходи (різні обсяги скорочень на різних рівнях), та має різні наслідки для систем представницької демократії на місцевому та регіональному рівні». Бажано було б уточнити цю вказану різницю в підходах щодо оптимізації та акцентувати на позитивних, так і на можливих негативних результатах децентралізації. Окрім цього не зовсім зрозуміло, що автор розуміє під оптимізацією, адже вона по різному трактується в різних галузях суспільствознавства та політичних наук.

9. Авторка зазначає, що впровадження пропорційної системи виборів в Україні на локальному рівні спільнот з малою чисельністю населення обумовлює політичну централізацію та надмірне навантаження на депутатів місцевого рівня, посилюючи дистанцію між громадянином та органом прийняття рішення на місцевому рівні. Виникає питання наскільки типовою є така ситуація порівняно з державами ЄС, які також впроваджують пропорційну систему виборів на місцях.

Всі наведені зауваження не впливають на загальне позитивне враження від дисертаційного дослідження Ю. В. Узун і не знижують його науково-практичної цінності. Висловлені побажання є дискусійними і спрямовані на розвиток подальших досліджень цього напрямку.

Всі наведені побажання та запитання не впливають на загальне позитивне враження від дисертаційного дослідження Ю. В. Узун і не знижують його науково-практичної цінності. Висловлені побажання є дискусійними і спрямовані розвиток подальших досліджень цього напрямку.

Дисертація Юлії Вадимівни Узун «Територіальна політика держав ЄС: стабілізація та конструювання політичних систем» є ґрунтовним академічним дослідженням, яке ставить і вирішує широке коло теоретичних і практичних питань. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації Ю. В. Узун мають достатнє теоретичне, методологічне та емпіричне обґрунтування. Це обумовлене значною кількістю проаналізованих здобувачем наукових праць (в списку використаних джерел та літератури 924 позиції, з яких 567 іноземними мовами), апробацією результатів дослідження на науково-практичних конференціях, а також використанням загальнонаукових та конкретно-наукових методів дослідження. Тема дисертації є актуальною, її структура є добре продуманою, а матеріал викладений логічно та послідовно. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, 14 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури та додатків. Положення дисертаційної роботи представлені в 56 наукових працях. Отримані наукові результати в розв'язують важливу наукову проблему, що виявляються в авторському визначенні специфіки територіальної політики держав ЄС та інструментів стабілізації та конструювання політичних систем.

Представлена до захисту дисертаційна робота Ю. В. Узун «Територіальна політика держав ЄС: стабілізація та конструювання політичних систем» є самостійним і оригінальним науковим дослідженням, яке містить раніше не захищені наукові положення, отримані автором нові науково обґрунтовані результати в галузі політичної науки.

Дисертаційне дослідження відповідає паспорту спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси, виконане на професійному рівні. Автореферат дисертаційного дослідження за змістом та структурою повністю

відповідає тексту дисертації та не містить інформації, що не наведена у дисертації. Дисертація та її автореферат оформлені відповідно до затверджених вимог. Робота відповідає сучасним вимогам МОН України, викладеним у пп. 9, 10, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №656 від 20.11.2019 р. та №607 від 15.07.2020 р.). Вважаємо, що Узун Юлія Вадимівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент –

доктор наук з державного управління,
професор, професор кафедри публічного
управління та регіоналістики
Одеського регіонального
Інституту державного управління
НАДУ при Президентіві України

САХАНЄНКО С. Є.

